

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора економічних наук, професора
Танклевської Наталії Станіславівни
на дисертаційну роботу Думанської Ілони Юріївни на тему:
«Фінансове забезпечення інноваційного процесу в АПК України»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальністю 08.00.08 - гроші, фінанси і кредит**

Актуальність теми дослідження та її зв'язок з науковими програмами, темами. Функціонування АПК України в останні десятиріччя характеризується суттєвими системними особливостями і структурними зрушеннями. Йдеться, насамперед, про значну капіталізацію та концентрацію аграрного виробництва в стислі терміни, стрімкий вихід нашої країни на світовий продовольчий ринок та об'єктивне позиціонування України як одного з найбільших виробників продовольства у Європі та світі, модернізацію основних засобів і технологій. З іншого боку, згадані позитивні зрушення супроводжуються проблемами деградації агроландшафтів і зниженням природної продуктивності земель та інших ресурсів, високою енерго- та ресурсоемністю виробничих процесів. Не набула завершальних рис земельна реформа, подальшого розвитку потребують фондовий та страховий ринки, фінансово-кредитний механізм господарювання, вимагає удосконалення державна фінансова підтримка. Усе це визначає доцільність розширеного впровадженні інноваційного процесу в АПК України.

За умови, що АПК і в теорії, і на практиці господарювання є однією з найважливіших та масштабних рушійних складових національного господарства, визначає імідж країни як світового виробника продовольства, її

економічну безпеку, необхідно дбати й про належне фінансове забезпечення потреб вітчизняного АПК у впровадженні інноваційного процесу. Головна ідея дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб розробити теоретико-методологічні засади, розвинути науково-методичні підходи та їх підставі надати практичні рекомендації щодо побудови системи фінансового забезпечення інноваційного процесу в АПК.

З цих позицій тема дисертаційної роботи Думанської Ілони Юріївни актуальна та своєчасна. Підтвердженням наукової актуальності теми дисертації є і те, що вона виконувалася у рамках плану науково – дослідних робіт ДВНЗ «Університет банківської справи» (автор приймав участь у роботі над темами «Місце та роль банківської системи в забезпеченні фінансової безпеки України» (№ державної реєстрації 0117U004520), «Теорія та методологія трансформаційних процесів у фінансовому секторі країни» (№ державної реєстрації 0117U002441), Черкаського державного технологічного університеті (автор є співвиконавцем у розробці науково-дослідної теми «Соціальні та економічні трансформації ринку: регіональний та галузевий аспект» (№ державної реєстрації 0115U000972), а також в рамках досліджень, організованих науковим журналом «Економіка і фінанси» («Формування механізму ефективного регулювання та управління економічною діяльністю підприємств» (№ державної реєстрації 0113U007514), «Підвищення ефективності управління підприємствами різних організаційно-правових форм в умовах фінансово-економічної нестабільності» (№ державної реєстрації 0114U006193).

Враховуючи вищевикладене, можна констатувати, що дисертаційне дослідження Думанської Ілони Юріївни виконане на актуальну тему і спрямоване на поглиблення теоретико-методологічних засад, розвиток науково-методичних підходів та обґрунтування практичних рекомендацій з побудови системи фінансового забезпечення інноваційного процесу в АПК.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій дисертаційного дослідження, їх достовірність. Дисертація Думанської І.Ю. є комплексним дослідженням, а наукові положення, висновки та рекомендації є обґрунтованими та достовірними.

Структура роботи характеризується логічністю викладу, а її зміст відповідає темі дослідження. Достовірність положень забезпечується опрацюванням значної кількості наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених та використанням великого масиву статистичної інформації. Інформаційною базою дослідження виступили законодавчі та нормативно-правові акти з питань фінансового забезпечення інноваційного процесу в АПК, офіційні статистичні дані, праці вітчизняних і зарубіжних науковців, періодичні видання, звітні дані Національної академії аграрних наук України, банківських та інших фінансових установ України, офіційні матеріали Незалежної асоціації українських банків, Міністерства фінансів України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, звіти рейтингових агенцій, науково-дослідних установ та аналітичних центрів, результати власних соціологічних досліджень.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації Думанської І.Ю. забезпечується застосуванням у процесі її виконання як загальнонаукових, так і спеціальних методів наукового пізнання. Проведене дослідження виконано з використанням широкого спектра загальних і спеціальних наукових методів, які коректно використані у відповідності з сутністю та особливостями предмету дослідження. Це підтверджує їх застосування при вирішенні поставлених завдань, які повно розкривають поставлену мету дослідження. Основними методами, що забезпечують достовірність дослідження є методи аналізу і синтезу, наукової абстракції, статистичних порівнянь, узагальнення, групування, систематизації, класифікації, компаративного та кореляційного аналізу; абстрактно-логічний і теоретичного узагальнення; форсайт-аналіз та інші.

Підтвердженням обґрунтованості результатів є довідки про їх

впровадження, а також апробація на науково-практичних конференціях різних рівнів.

3. Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. У цілому можна погодитися з розгорнутим формулюванням автором пунктів новизни дисертаційної роботи, сутність яких зводиться до такого:

Досить ґрунтовно дисертант підійшов до викладення елементів наукової новизни дисертаційному дослідженні, сформованих вперше:

1) науково-методичний підхід до визначення специфіки фінансового забезпечення інноваційного процесу в АПК на основі врахування фінансових ризиків інновацій як об'єкта інвестицій та галузевих ризиків, які виникають в середовищі розробки та впровадження інновації, що дає можливість оптимізувати джерела фінансового забезпечення інноваційного процесу в АПК з урахуванням комплексної оцінки фінансових ризиків (с. 375-383);

2) концептуальна модель системи фінансового забезпечення інноваційного процесу в АПК, яка включає сукупність елементів, що перебувають у взаємоузгодженості та взаємозв'язку: етапи впровадження, джерела фінансування, важелі впливу, функції, принципи та завдання для досягнення поставленої мети, а також науково-технічні, виробничі, ринкові, фінансово-економічні, соціальні та екологічні критерії оцінки ефективності фінансування інноваційних процесів в АПК (с. 400), що дозволяє визначити оптимальний рівень використання фінансових ресурсів та досягнути ефекту синергізму від зниження витрат та фінансових ризиків під час участі у фінансуванні інноваційних розробок в АПК;

3) науковий підхід до фінансування продуцентів та реципієнтів інновацій в АПК через механізм державно-приватного партнерства з огляду на пріоритетність фінансування державою суб'єктів інноваційного процесу АПК у рамках програмно-цільової фінансової підтримки (с. 352-359), що є принципово новим, оскільки передбачає мотивування агроструктур до

здійснення капіталовкладень не власне у виробничу діяльність, а в інноваційні розробки та оптимізації витрат на фінансову підтримку АПК шляхом солідарної участі в ній держави і суб'єктів господарювання.

Схвальної оцінки заслуговують дослідження дисертаційної роботи щодо удосконалення:

1) науково-методичних засад фінансування інноваційного процесу в АПК шляхом надання доступу до пільгових фінансових механізмів технопаркам аграрної спеціалізації на таких етапах фінансових взаємовідносин між їх учасниками, як: пайова участь у наукових розробках, оформлення і реєстрація інтелектуальної власності, впровадження наукових продуктів, участь у доходах від інноваційної діяльності, відповідальність за результати (с. 212-215);

2) науково-методичного підходу до аналізу стану та прогнозування обсягів фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК шляхом застосування методу сценаріїв (с. 405-414), що уможливорює фінансове прогнозування результатів участі донора коштів як кредитора, інвестора чи бізнес-ангела щодо можливості отримання прибутків від участі у фінансуванні інноваційних проектів в АПК у двовимірному просторі «галузь-ризик» та «інновація-ризик»;

3) методичного підходу до інформаційно-логічної обробки даних у проектному фінансуванні інноваційного процесу в АПК на базі диференційованого підходу до побудови скорингових моделей для різних груп банківських продуктів та типів агроструктур (с. 377-378);

4) методичного підходу до фінансування життєвих циклів інновацій та компенсації фінансових ризиків на етапах реалізації інноваційного процесу в АПК зі встановленням меж участі у фінансуванні з огляду на індивідуальні характеристики реципієнтів коштів (с. 148-152);

5) концептуальних засад впровадження форм фінансового забезпечення інноваційного процесу АПК через підсистеми кредитування, страхування, інноваційного інвестування відповідно до таких методів комерціалізації

інновацій, як: промислова кооперація, спільне підприємство, ліцензування, франчайзинг та лізинг у схемі «продуцент інновацій - центр фінансування» (с. 225-243);

б) наукового підходу до типології інноваційних ризиків у фінансовому забезпеченні інноваційних процесів в АПК через доповнення існуючих ризиків ризиком випадкового використання об'єктів інтелектуальної власності, що належать третім особам, ризиком втрати актуальності та недостовірності вхідної інформації (с. 388);

Цікавими в науковому плані є такі результати проведеного наукового дослідження, що отримали подальшого розвитку:

1) трактування поняття «фінансове забезпечення інноваційного процесу в АПК» як системи фінансових відносин щодо залучення, розміщення та використання фінансових ресурсів на кожному з етапів інноваційного процесу в АПК та підбору належних джерел та форм для його фінансування, що актуалізує вибір джерел та форм фінансування залежно від етапів інноваційного процесу в АПК та враховує потреби у фінансуванні усіх його підгалузей (с. 86-93);

2) класифікація інноваційних ризиків у фінансовому забезпеченні інноваційних процесів в АПК, зокрема, за рахунок виділення ознаки достовірності інформації, відповідно до якої сформовано такі види, як: «ризик випадкового використання об'єктів інтелектуальної власності, що належить третім особам»; «ризик втрати актуальності», «ризик достовірності вхідної інформації» (с. 390);

3) організаційні засади краудсорсингу таких функцій дорадництва фінансовим установам, як консультування та підбір належних банківських продуктів відповідно до потреб суб'єктів інноваційного процесу в АПК у фінансових ресурсах (с. 346);

4) методичні рекомендації щодо впровадження фінансування інноваційних процесів в АПК у формі он-лайн обслуговування фінансовими установами суб'єктів інноваційного процесу з принциповим введенням в

практику фінансування інноваційних розробок реєстру інноваційних проектів (с. 381-382).

4. Цінність результатів для науки і практики. Одержані в ході дослідження результати мають відповідний рівень наукової новизни і в цілому формують достатнє наукове підґрунтя даної дисертаційної роботи та свідчать про вагомий особистий внесок автора у розвиток фінансової науки.

Практична цінність результатів дослідження визначається тим, що розроблені автором положення, пропозиції і рекомендації створюють теоретико – методологічний базис для побудови належної системи фінансового забезпечення інноваційного процесу в АПК України.

Підтвердженням прикладної значимості рекомендацій здобувача є впровадження основних результатів досліджень у практику Комітету з питань економічної політики Верховної Ради України в процесі наукової експертизи проектів законів України з питань фінансів та банківської діяльності; Департаменту агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів Хмельницької обласної державної адміністрації щодо оптимізації діяльності дорадницьких служб в АПК на засадах краудсорсингу окремих функцій фінансовим установам у консультуванні та підборі належних банківських продуктів; методичний підхід щодо імплементації окремих елементів зарубіжної практики венчурного фінансування в систему фінансового забезпечення інноваційного процесу в АПК; Незалежної асоціації банків України щодо впровадження форм фінансування інноваційного процесу АПК через підсистеми кредитування, проектного фінансування, інноваційного інвестування та в комерціалізації результатів інноваційної діяльності у схемі «продуцент інновацій - центр фінансування»; методичні рекомендації щодо реалізації механізму фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК у формі он-лайн обслуговування фінансовими установами; АТ «КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК» – методичний підхід до розробки механізму проектного інвестування АПК та модель формування

системи фінансування інноваційних проектів у агропромисловому виробництві з урахуванням зарубіжного досвіду; АТ «АЛЬФА-БАНК» – науково-методичні підходи до компенсації ризиків при фінансуванні інноваційних процесів АПК як методологічна основа для удосконалення засад кредитування суб'єктів аграрного сектору; АТ «Ощадбанк» – методика аналізу та прогнозування стану фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК на рівні відносин «реципієнт-донор коштів», застосування методів сценаріїв з подання символічних карт ризиків щодо можливості отримання прибутків від участі у фінансуванні інноваційних проектів в АПК у двовимірному просторі «галузь-ризик» та «інновація-ризик»; ПрАТ «СГ «Ю.БІ.АЙ.-КООП» – методична розробка щодо формування комплексної системи полісів страхування інтелектуальної власності продуцентів інновацій в АПК; ПрАТ АСК «Інго Україна» – методологія форсайт-аналізу прогнозування стану фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК на основі методів сценаріїв; концептуальні підходи до державно-приватного партнерства у фінансуванні інноваційних проектів в АПК за участі страхових установ, науковий підхід до впровадження практики страхування інноваційних розробок для потреб АПК як результатів інтелектуальної власності; ПрАТ «СК «Провідна» використання інформаційної основи зведених результатів проведеного анкетування «Доцільність та можливість участі банківських та інших фінансових установ у фінансовому забезпеченні інноваційного процесу в АПК» у рамках розробки індивідуальних пропозицій для страхування інновацій агропромислового сектору України.

Наукові та методичні положення дисертаційної роботи використовуються в навчальному процесі ДВНЗ «Університет банківської справи» (довідка 29-001/1217 від 04.09.2019 р.).

5. Відповідність змісту автореферату та опублікованих праць основним положенням дисертації. Автореферат є ідентичним основним положенням дисертації, його зміст відповідає змісту дисертації. В

авторефераті висвітлено наукові положення, пропозиції, методичні рекомендації та висновки, що викладені у дисертації. Опубліковані праці відображають результати дослідження.

6. Повнота викладу основних результатів дисертаційної роботи в опублікованих працях. Робота оформлена на рівні існуючих вимог, матеріал чітко викладений і аргументований. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, знайшли практичне впровадження. Основні положення та результати дисертаційного дослідження викладено в 50 наукових працях загальним обсягом 117,35 друк. арк. (особисто автору належить 34,47 друк. арк.), з яких 1 одноосібна монографія, 5 розділів у колективних монографіях, 21 стаття у наукових фахових виданнях, 4 статті у закордонних періодичних наукових виданнях, 1 стаття у інших періодичних наукових виданнях, 18 публікацій апробаційного характеру.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, відображені в авторефераті, який за змістом ідентичний дисертаційній роботі. Кількість, обсяг і якість друкованих праць надають авторові право публічного захисту дисертації.

7. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертаційного дослідження. Визначаючи важливе значення одержаних наукових результатів проведеного дослідження, на наш погляд, необхідно зупинитись на окремих недоліках та дискусійних моментах, які потребують додаткової аргументації, зокрема:

1. У пп. 1.1 аналізуючи такі міжнародні стандарти, що були розроблені для координації робіт зі збирання, обробки й аналізу інформації про науку й інновації як Керівництво Фраскатті та Керівництво Осло (с. 38-39) дисертанту варто було б провести аналіз відповідності їх положень нормам чинної нормативно-правової бази на предмет трактування таких понять як «інновація», «інноваційна діяльність», «інноваційний процес».

2. Лейтмотивом дисертаційної роботи є виникнення трансакційних витрат в ході фінансової взаємодії між учасниками інноваційного процесу в АПК (с. 51-54). При цьому, поза увагою дослідника залишилися аналіз виникнення трансакційних витрат на різних етапах інноваційного процесу та їх вплив на формування вартості інноваційного продукту.

3. На рис. 1.5. «Етапи інноваційного процесу в АПК» (с. 50) автор вкрай суперечно надає характеристику етапу дифузії інновацій, тоді як необхідно б акцентувати увагу на те, що дифузія інновацій, це, насамперед, процес передавання (трансферту) технологій.

4. У третьому розділі на рис. 3.9-3.11 (с. 176-179) автор презентує графічний матеріал щодо обсягу фінансування венчура AgTech у АПК, залучення венчурного капіталу для точного землеробства в АПК України та презентує топ світових венчурних інвесторів за кількістю угод з фінансування АПК при цьому зазначає, що моніторинг даних за 2016-2018 рр. відсутній. На наш погляд, доцільно надати роз'яснення щодо причин та обставин відсутності таких даних.

5. Проведене здобувачем анкетування «Доцільність та можливість участі банківських та інших фінансових установ у фінансовому забезпеченні інноваційного процесу в АПК» (с. 330-333, Додаток Е) більш широко представлено у додатку, аніж у самій роботі. Доцільно було б навести окремі результати опитування респондентів у формі графічного чи табличного матеріалу безпосередньо у тексті роботи.

6. Дисертантом здійснено прогнозування участі небанківських фінансових установ у кредитуванні інноваційних проєктів в АПК України (с. 336-340), тоді як по суті це не сценарне прогнозування, а сценарний аналіз змодельованої ситуації, коли ресурси банків переважають, є на рівні чи недостатніми у кредитуванні інноваційних проєктів в АПК України порівняно з ресурсами небанківських фінансових установ.

7. У висновках до розділу 4 (с. 340-343) доцільно було навести шляхи щодо подальшого забезпечення результативності використання державних

фінансових ресурсів в ході фінансової підтримки інноваційного процесу в АПК України.

8. Досить ґрунтовно висвітлені в дисертаційній роботі підходи до мінімізації ризиків у фінансовому забезпеченні інноваційного процесу в АПК України. Однак, висновки щодо мінімізації ризиків шляхом страхування в комерціалізації результатів інноваційного процесу в АПК (пп. 5.3) мають дещо рекомендаційний характер і не підтверджені конкретними розрахунками.

Висловлені зауваження в цілому не стосуються обґрунтованості та сутності винесених на захист положень наукової новизни, не знижують науково-практичний рівень пропозицій дисертаційної роботи, не впливають на її позитивну оцінку, носять дискусійний характер та можуть бути враховані автором у подальшій науковій роботі .

8. Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. Дисертаційна робота Думанської Ілони Юріївни на тему «Фінансове забезпечення інноваційного процесу в АПК України» є завершеним самостійним науковим дослідженням, виконаним на актуальну тему, відзначається новизною, отриманими новими науково обґрунтованими результатами, що вирішують важливе наукове завдання і мають практичне значення для фінансової науки. Зміст роботи, логіка викладення тексту, наукові і прикладні результати дослідження свідчать про глибокі теоретичні знання автора, його володіння методами наукових досліджень, вміння вирішувати складні наукові і прикладні проблеми. Якісні характеристики роботи вказують на її відповідність паспорту спеціальності 08.00.08 - гроші, фінанси і кредит, а також нормативним вимогам до докторських дисертацій економічного профілю.

За фаховим спрямуванням, теоретичною, методологічною та практичною значимістю, елементами наукової новизни, а також за змістом та оформленням дисертаційна робота «Фінансове забезпечення інноваційного

процесу в АПК України» відповідає вимогам МОН України та п.п. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого КМУ № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами), а її автор Думанська Ілона Юріївна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук зі спеціальності 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит.

Офіційний опонент:

завідувач кафедри економіки та фінансів

ДВНЗ «Херсонський державний

аграрний університет»

доктор економічних наук, професор

Н.С. Танклевська

Підпис д.е.н., професора Танклевської Н.С. засвідчую
начальник відділу кадрів ДВНЗ «ХДАУ»

A handwritten signature in blue ink, likely belonging to the HR department head mentioned in the text.

Ю.В. Яворська